

*Suomen keskiajan arkeologian seura -
Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry.*

HÄMEEN KESKIAIKAA

Seminaari Hämeen linnassa 22.11.1996

Toimittanut Henrik Asplund

Suomen keskiajan arkeologian seura -
Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry.

Turku 1996

HÄMEEN KESKIAIKAA

Seminaari Hämeen linnassa perjantaina 22.11.1996

09.00	Ilmoittautuminen
10.00	Seminaarin avaus
10.15	<i>Hans-Peter Schulz</i> Hämeenlinnan Varikonniemen kaivaukset 1986-1993.
10.45	<i>J.-P. Taavitsainen</i> Varikonniemi - tuloksia ja tulkintoja.
11.30	Ruokailu / Suomen keskiajan arkeologian seuran syyskokous
13.00	<i>Markus Hiekkanen</i> Varikonniemen vaihteita.
13.30	<i>Eeva-Maria Viitanen</i> Hämeenlinnan Varikonniemen asuinpaikan kiinteät rakenteet.
14.00	<i>Knut Drake</i> Var låg Birger jarls Taffwesta borg?
14.30	Kahvi
15.00	<i>Päivi Luppi</i> Hämeen linnan esinelöydöt ja Vanajavesi.
15.30	Päätöskeskustelu

HÄMEENLINNAN VARIKONNIEMEN KAIVAUKSET 1986-1993

Museoviraston esihistorian toimisto (nykyinen arkeologian osasto) aloitti vuonna 1986 arkeologisen tutkimusprojektin Hämeenlinnan Varikonniemellä, joka sijaitsee Vanajaveden itärannalla aivan keskiaikaista linnaa vastapäätä. Seitsemän kaivauskeskustuksen aikana (1986-90, -92 ja -93) saatiin talteen valtava löytöaineisto, vaikka kenttätöiden tavoitetta ei saavutettuakaan. Löytöaineiston käsittely on vielä kesken - joissakin löytöryhmissä (kuten esimerkiksi keramiikka) sitä ei ole luettelointia lukuunottamatta vielä aloitettukaan. Väliraportti tutkimuksista on julkaistu vuonna 1993 (*E.-L. & H.-P. Schulz, G. Haggrén; Suomen Museo 1992*); samassa niteessä on esitelty myös makrofossiilianalyysejä tulokset (*T. Lempiäinen 1993*) sekä arkeometriset tutkimukset (*T. Kankainen, T. Lempiäinen ja I. Vuorela 1993*). Lisäksi on julkaistu muinaisjäännösalueen fosfaattikartoitus (*T. Jussila, M. Lavento, H.-P. Schulz 1989, Helsinki Papers in Archaeology, no. 3*), geofysiikkaaliset tutkimukset (*H.-P. Schulz 1991, Laborativ arkeologi 5*; sekä *M. Lavento 1992, Museovirasto, Esihistorian toimisto, Julkaisu N:o 2*) sekä pieni osa metalliesineistöstä (*H.-P. Schulz 1994, Museovirasto, Arkeologian osasto, Julkaisu N:o 5*). Kiinteät rakenteet ja palanut savi olivat E.-M. Viitanen pro gradu -tutkielman aiheina; työn tuloksia on julkaistu 1996 (*E.-M. Viitanen, Tekniikan Waiheita 1/96 sekä Museovirasto, Arkeologian osasto, Julkaisu N:o 6*). Alueen kehitystä historiallisella ajalla on käsitelty K. Koskisen Suomen historian pro gradu -tutkielmassa (*Linnanniemestä Varikonniemeksi, Hämeenlinnan Hätilänniemen muuttuminen 1870-luvulta 1980-luvulle, Tampere 1993*). Paikan historiallisen ajan maankäyttö kuvastuu myös vanhoilla kartoilla, joiden perusteella linnan ympäristön ja kaupungin kehitystä ovat viime aikoina käsitelleet mm. A. Katermaa ja M.-L. Ripatti (esimerkiksi *A. Katermaa 1989, Hämeenlinnan kaupungin muutto 1736-1778, Historiallinen Arkisto 94*).

Tässä yhteydessä on tarkoitus esitellä lyhyesti alueen maankäyttöä nykypäivään asti, kaivausmenetelmät, tutkimustulokset ja niiden tulkinta. Painopisteenä ovat merkit alueen maankäytöstä myöhäisrautakaudella ja varhaiskeskiajalla eli asuinpaikan kulttuurikerrokset ja niiden levinneisyys sekä erilaiset reunarakenteet, kaivauslöydöt ja ajoittaminen. Rakennusten jäännöksiä esittelee Eeva-Maria Viitanen omassa esitelmässään.

Tulokset

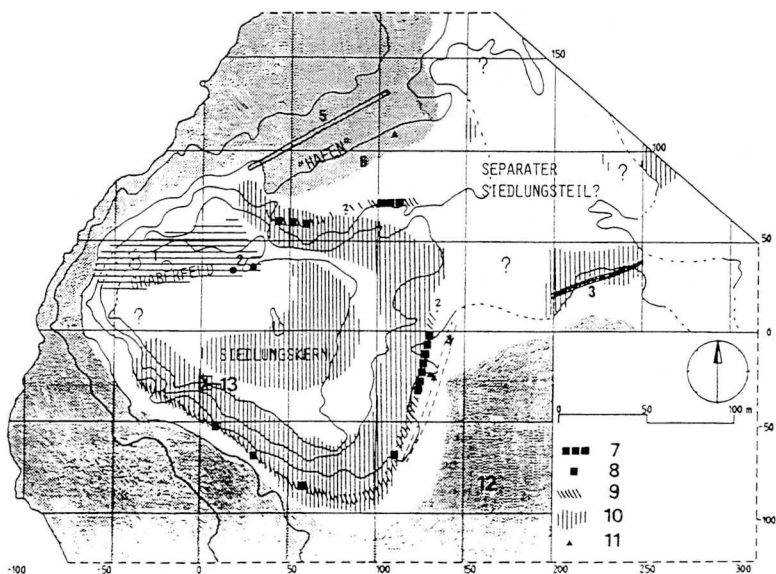
perust. ja neel. ajalla

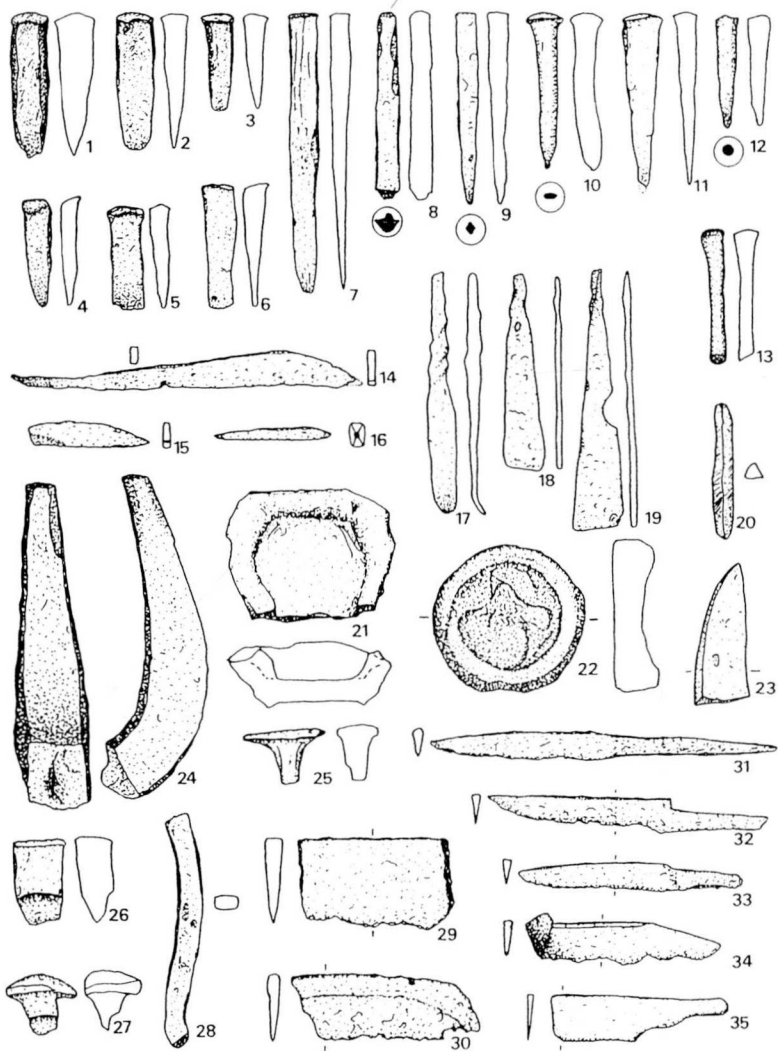
Varikonniemellä on ollut ihmistoimintaa 200-luvulta j.Kr. lähtien. Kiinteä asutus alkaa 700-luvulla ja päättyy 1300-luvun alkupuolella. Todennäköisesti ihmistoiminta jatkuu tämän jälkeen katkeamatta (vastarannalle oli jo perustettu Hämeen linna), vaikka runsaammin ajoitettavia löytöjä onkin vasta 1600-1800 -luvuilta. Vuonna 1741 valmistui silta linnan ja niemen välille, jolloin Varikonniemen yli kulki Ylinen Viipurintie. Vuonna 1873 sinne perustettiin höyrysaha. Sahan ajalta on säilynyt runsaasti sekä maanpäällisiä että maanalaisia rakenteita. Myöhäisrautakautisesta - varhaiskeskiaikaisesta asuinpaikasta puolet on osittain tuhoutunut; kulttuurikerroksia on dokumentoitu n. 5,6 ha:n alueella. Niemen keskellä, korkeimmalla kohdalla ne ovat parhaiten säilyneet. Rakennettu alue jakautuu kahteen vyöhykkeeseen: puolipyöreään keskusalueeseen, jossa on eniten kiinteitä rakenteita, sekä sitä ympäröivään U:n muotoiseen nauhamaiseen vyöhykkeeseen, jossa kulttuurikerrokset ovat selvästi paksumpia. Niemen kärjestä tehtiin jo viime vuosisadalla löytöjä, jotka viittaavat sekä ruumis- että polttohautauksiin. Asuinpaikan kaakkoisreunalla on kiveyksiä, jotka ovat sortuneiden reunarakenteiden jäännöksiä (1000-1200 -luvuilta). Alueella on kaivettu esille myös 1800-luvun kivirakennelmia, joiden iät selvisivät kuitenkin vasta kaivamisen jälkeen. Asuinpaikan lounais- ja pohjoisreunalla olevien kivivallien sekä niiden ulkopuolella olevan padon ikä ja funktio ovat vielä selvittämättä, ja itse rakenteet kaivamatta.

Tulkinta

Kaivajat pitävät Varikonniemen asuinpaikkaa muinaisen Hämeenlinnan alueen (Vanajan reitti välillä Kernaalanjärvi-Vanajanselkä) keskuspaikkana, jonka pääelinkeinona ei ollut maanviljelys, vaan käsityö ja kauppa. Hypoteesi perustuu seuraaviin seikkoihin: A) Vertailu seudun toisiin tutkituihin rautakautisiin asuinpaikkoihin (Virala, Hattelmala, Aulanko 1 ja 2, Torttolanmäki 3 ja 4): Varikonniemen rakennettu/asuttu alue on yli 10 kertaa suurempi kuin muilla asuinpaikoilla. Kulttuurikerrokset ovat selvästi paksumpia ja niiden suhteellinen löytömäärä (kg/m^3) on 5-20 kertaa suurempi kuin muilla asuinpaikoilla. Varikonniemi eroaa muista myös siinä, että se on strukturoitu; rakennetut alueet ovat vyöhykkeissä, ja reunarakenteita on olemassa. Varikonniemi sijaitsi välittömästi Vanajaveden rannalla, viljelykseen kelpavaa maata ei ole lähistöllä, eikä asuinpaikalla ole merkkejä maanviljelyksestä. Muut asuinpaikat sijaitsivat 3-5 m silloisen vedenpinnan yläpuolella keskellä viljelykseen sopivia hiesumaita. B) Löydöt ja

rakenteet viittaavat kauppaan ja käsityöhön (niitä on toisaalta myös Viralan asuinpaikalta, mutta Viralan suhteellinen löytömäärä on pienempi). C) Strateginen sijainti vesireitin ja esihistoriallisen maantien (Härkätie) risteyksessä. Lisäksi ruotsalaiset valloittajat perustivat vastarannalle linnan. Varikonniemen radiohiiliajoitusten perusteella asuinpaikka ja linna olivat olemassa muutaman vuosikymmenen vierekkäin.

VARIKONNIEMI - TULOKSIA JA TULKINTOJA

Esitelmässä tarkastellaan lähemmin otantaperiaatteella E.-L. ja H.-P. Schulzin julkaisuissaan esittelemiä Varikonniemen eräitä erityispiirteitä, joiden perusteella paikan on perusteltu olevan kauppapaikka ja ns. keskus-asuinpaikka. Tarkastelun kohteena ovat kulttuurikerroksen paksuus, kulttuurikerroksen koskemattomuus, stratigrafia ja ajoitus, talonpohjat, muurit ja satamavalli sekä esineistö ja sen tunnistamisen ongelmat.

Kulttuurikerrosta ei voida osoittaa niin paksuksi kuin julkaisuissa esitetään. Liitupiippujen ja lasinpalojen perusteella on selvää, että kulttuurikerros on pohjaan asti häiriintynyt. Radiohiiliajoitusten varaan rakennettu pohjaa kohti vanheneva, häiriintymätön stratigrafia ei ole todistettavissa radiohiililaboratorion lähetelapuissa ilmoitettujen ajoitusnäytteiden syvyysien perusteella. Osa arkeologisiin horisonttikarttoihin merkityistä talonpohjista ja seinälinjoista ovat resenttejä lautoja tai niiden jälkiä, mikä vähentää talojen lukumäärää. Tien- ja/tai pistoradanpohjia sekä epämääräisiä kiveyksiä on tulkittu muureiksi ja satamavalliksi. Esineistön tunnistamisessa esiintyy häilyvyyttä (esimerkiksi savitiiviste - tiili), ja pitkään käytössä olleiden esinetyyppien ajoittamisessa ei ole riittävästi otettu huomioon kulttuurikerrosten sekoittuneisuutta ja sen vaikutusta eri esineryhmien ajoitukseen.

Lopuksi Varikonniemeä verrataan lyhyesti muihin kauppa- ja asuinpaikkoihin. Tarkastelun perusteella ei voida osoittaa sellaisia piirteitä, jotka nostaisivat Varikonniemen poikkeusasemaan Itämeren piirin myöhäisrautakautisten asuinpaikkojen joukossa. Kyseessä on rautakautinen asuinpaikka, jonka kulttuurikerroksen myöhempi toiminta on pahasti sekoittanut.

=> kullt. kerros paksuus aivan tavall. peltoasuinpaikoille
Shutrit enintään 80 cm -> Taavitsainen
huomaa 50 cm - paksuus on kullt. kerroksen.

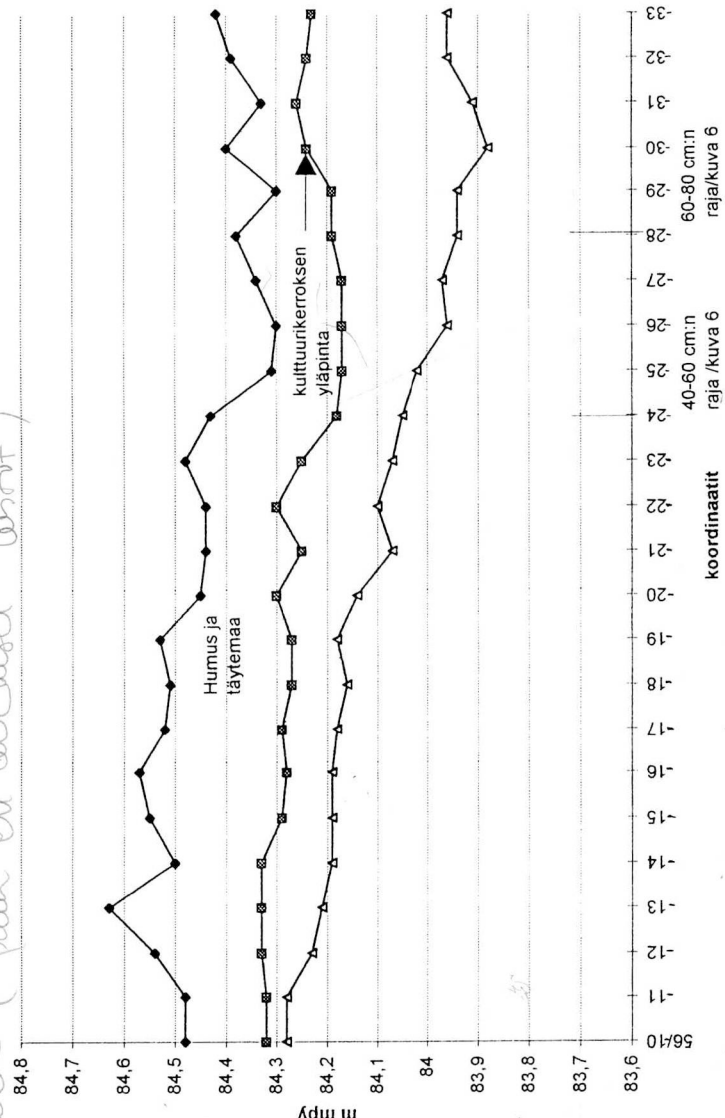
=> kullt. kerros 0,8 - 7,5 m paksuus!
alke. huone

=> kullt. kerros pohjaan asti sekoittunut
liitupiiput, laut

S:n stratigrafian. Ajoitus on paikkoin vaihteleva, jolla stratigrafian
 alku on hienommanlainen.
 radioliikkeen ajoitus ei ole niin tarkkaa → S:n talleen
 ei mahdollista. Puente suolaveden ajoitus on suuremman
 vauri (puu ei oikeastaan löydy)

T:n mukaan Vanhakaupunki ei
 ole eittämisen tekijä (kaupunki)
 myöskin, vanhakaupunki tai varsinkin
 ajaksi.

Ar- keo- logi- set hori- sonnit	Ker- rok- set					
	hu mus	IV b	IV	III	II	Ia-c

Esimerkki: palamiset saivat
 tulla, onko löytöjä, valokuvia?
 kemialliset selvitykset?

S:n kaupunkinumeri ei voi olla oikea, 11m. 30 tai 40 tullen
 rakennettu rakennus, Vanhakaupunki ei numeroin
 Vanhakaupunki, p. rakennus, k. rakennus

VARIKONNIEMEN VAIHEITA

Esityksessä tarkastelen Varikonniemen asuinpaikan kaivajien Eeva-Liisa ja Hans-Peter Schulzin viimeisten kymmenen vuoden aikana esittämiä määritelmiä ja tulkintoja kohteesta. Käsittelen esityksessä lyhyesti muutamia teemoja nimittäin puolustusmuurit, rakennusten määrä, viljan esiintymisen tulkinta ja kohteen yleisluonnehdinnat. Tarkasteluni kohteina ovat Schulzien artikkelit eri julkaisuissa; sanomalehti- ja muita haastatteluja en käyttänyt lukuunottamatta vertailua sanomalehtilausuntojen ja kirjoitettujen artikkelien välillä.

keuhkain / 800-1
Puolustusmuurit ovat esillä jo ensimmäisessä artikkelissa vuodelta 1988 ja jo tällöin niitä määritellään olevan ainakin kaksi sisäkkäistä. Sama jatkui aina vuoteen 1990, jolloin Schulzit alkavat huomata kohteessa olleen tapahtumahistoriaa myös viime ja tällä vuosisadalla. Yksi muureista todetaan tällaiseksi kun taas erästä toista pidetään edelleen esihistoriallisena vaikka siitä saatu radiohiiliajoitus on reseratti. Vuoden 1990 jälkeen alkaa ajatus puolustusmuurista syrjäytyä ja tilalle tulee käsite tulvamuuri. Myös tämä häviää ajanmittaan.

vanhempia
Rakennusten määrässä tapahtuu aluksi voimakas nousu. Schulzien mukaan varmojen rakennusten määrä nousee kaivausten edetessä yli kahteenkymmenen ja alueella havaitaan kaupungin asemakaavaa osoittavaa rakennusten suorassa linjassa sijaintia. Muiden havaintojen perusteella asuinpaikan myöhäisen vaiheen rakennusperustusten luku määritellään yli sadaksi ja vanhempien vaiheiden useiksi sadoiksi. Myös tässä merkitsee vuoden 1992 artikkeli Suomen Museossa taitetta eikä lukijalle enää esitetä lukumääriä. Sitten on varmojen rakennusten määrä pudonnut kolmesta viiteen (Eeva-Maria Viitanen) eikä sadoista rakennuksista enää puhuta.

Rakennuksiin liittyvät myös viljanjyvät, joita kaivajien mukaan löytyi runsaasti useista paikoista. Niitä käytettiin alusta lähtien osoittamaan Varikonniemen erikoislaatua, kaupunkimaista eroa ympäröivästä alueesta ja kylistä. Schulzien mukaan vilja osoittaa, ettei alueella ole ollut maanviljelystä ja viljamäärät osoittavat sitä ostetun ympäristön maanviljelyskylästä. Myös tämä tulkinta häviää Schulzien käytöstä.

*viimeisessä julkaisussa
ei mainittu viljaa ollenkaan*

-89 julkien käsitteet kaupunki-
sare uoassa oleen

Termin kaupunki eri muunneltuneeseen ja lisineen käytöstä Varikonniemen yhteydessä on keskusteltu runsaasti. Schulzit ovat viime aikoina halunneet siirtää vastuun käytöstä "julkisuudelle" antaen ymmärtää, että he eivät termiä tai sen sukulaisia ole lanseeranneet. Todellisuudessa Schulzit ovat käyttäneet termiä muunneltuneesti toistuvasti artikkeleissaan Suomen Museon artikkeliinsa asti. Tässä kohteen määrittäminen muuttuu pieneksi kaupapaikaksi, jolla on kaupunkimaisia piirteitä. -91-92 julkien s:t alleant.

peräntä kaupunki käsitteet

Yhteinen piirre kaikille esityksessäni esiin ottamilleni seikoille on suurel-
listen ja mahtipontisten määritelmien ja tulkintojen hiipuminen ja häviä-
minen Eeva-Liisa ja Hans-Peter Schulzin kielenkäytöstä - ainakin osittain.
Varikonniemen ja Schulzien toiminnassa Varikonniemen suhteen on epäilyt-
tävänä piirteinä keskustelemattomuus. Komeat epiteetit häviävät ilman
tieteellistä argumentointia, vähin äänin. Tätä ennen ne kuitenkin ovat teh-
neet vaikutuksen toisaalta tiedeyhteisöön siten, että tälläkin hetkellä mm.
eräissä varhaista kaupungistumista koskevissa keskieuropalaisissa kir-
joissa Varikonniemi mainitaan kaupunkimaisena, suurena kohteena. Toi-
saalta vaikutus on suuntautunut yleisöön siten, että kuvitelmat Varikon-
niemen kaupungin, suuren hämäläisen keskuksen ja ensimmäisen suomalai-
sen kaupunkimaisen keskuksen olemassaolosta ovat syvään jo juurtuneet.
Tähän liittyy se, että Schulzit antavat julkisille tiedotusvälineille toisen-
laisen kuvan Varikonniemestä kuin tiedeyhteisölle.

Tieteellisen annin kannalta voidaan mahtipontisten tulkintojen hiipumisesta
tehdä analogiapäätelmiä myös niiden piirteiden suhteen, joiden suhteen
Schulzien kielenkäyttö ei ole muuttunut. Niinpä on syytä vahvasti epäillä
Schulzien määrittäksi asuinpaikan laajuudeksi, joka heidän eri artikkeliansa
mukaan vaihtelee viiden ja seitsemän hehtaarin välillä. Kuinka hyvin
Schulzit osasivat 1986-89 erottaa esihistoriallisen kulttuurikerroksen
1800-luvun kulttuurikerroksesta? Miten uskottava taas on satama satama-
altaineen ja laitureineen esihistoriallisessa yhteydessä paikassa, joka ei
koskaan ole tuuli- ja aaltosuhteiltaan sellaisia vaativa? Miksi asuinpaikalle
olisi tehty tulvasuojat ja asuttu niiden vieressä kosteassa vyöhykkeessä,
kun ylempänä asumiseen olisi ollut täysi mahdollisuus? Kuinka suuri osa nyt
myöhäisrautakautisiksi artefakteiksi ("sepän erikoistyökalut", "valinmuo-
tit", "damaskoitu teräs" jne.) määritellyistä esineistä onkin höyrystys ja
armeijan varikon ajalta ottaen huomioon kulttuurikerroksen sekoittuneisuu-
den? Riippumattomalla tutkimuksella saanee Varikonniemi luontevasti paik-
kansa hämäläisenä rautakauden lopun ja keskiajan alun asuinpaikkana, joka
piirteiltään käy yksiin muiden kaltaistensa kanssa.

HÄMEENLINNAN VARIKONNIEMEN ASUINPAIKAN KIINTEÄT RAKENTEET

Esitelmän aiheena ovat Varikonniemen asuinpaikan keskusosan kaivauksissa 1986-1990 ja 1992 löytyneet rakenteet ja niiden perusteella rekonstruoidut talonpohjat. Tasokaivauksin on tutkittu 417,5 m² kokoinen alue, josta löytyneet rakenteet ja palaneen saven löydöt otettiin tutkimuksen kohteeksi. Lähteinä käytettiin kaivauskertomusten lisäksi kartta-, valokuva- ja diamateriaalia.

Arkeologisen aineiston muodostumiseen on paikalla vaikuttanut kaksi tekijää: asuinpaikan ajan jälkeinen maankäyttö ja arkeologinen kaivaus. Maankäyttö on kaivausalueella ollut kevyttä: aina 1800-luvun lopulle saakka peltoviljelyä, sitten n. 1950-luvulle saakka alue oli sahan lautatapulien alla ja tämän jälkeen puutarhana. Käytetty kaivaus- ja dokumentaatiotekniikka vastasivat normaalia suomalaista käytäntöä: kulttuurikerros kaivettiin kerroksina ja dokumentoitiin kartoin ja valokuvin. Löydöt otettiin talteen 1x1 m:n tarkkuudella. Rakenteiden tutkimuksen kannalta käytetty tekniikka osoittautui kuitenkin liian epätarkaksi, mikä aiheutti ongelmia varsinkin tulkitsemisessa.

Tutkimusalueelta tunnistettiin 331 kiinteää rakennetta (kulttuurikerroksen anomaliaa): 6 modernia (vesijohto-oja, pistoraitteen pohja, pelto-ojia), 40 paalunsijaa, 87 tummaa pyöreää läikkää, 17 ojaa, 95 tummaa juovaa, 18 tulisijaa, 12 palamattoman ja 6 palaneen saven aluetta, 7 kiveystä ja 29 muuta, tarkemmin määrittelemätöntä rakennetta (erilaisia kuoppia ja tumman kulttuurimaan alueita). Paalunsijat ovat jälkiä maahankaivetuista ja joskus kivillä tuetuista pystypaaluista, ja ojat jäänteitä hiiltyneistä maassa olleista puista, talojen perustuksista tai kosteuden poisjohtamiseksi kaivetuista ojista. Tummat pyöreät läikät ja tummat juovat saattavat osittain olla paalunsijoja ja hiiltyneiden puiden jäännöksiä. Niiden tulkinta jää kuitenkin avoimeksi puutteellisten tietojen takia, eikä niitä ole tulkittu rakennusten jäännöksiksi. Tulisijat ovat yleensä erikokoisia kuoppaan tehtyjä liesiä, joissa on palaneita kiviä, hiiliä, nokea sekä runsaasti löytöjä, mm. metalliesineitä, keramiikkaa, luuta ja kasvinjäänteitä. Alueella on myös yksi kiuas, ahjo ja kaksi pitkänomaista savikuomun peittämää uunia. Palamattoman saven alueista kaksi on moderneja ja muiden tulkinta jää avoimeksi. Palaneen saven alueet ovat lähinnä savitiivistekeksittymiä.

Kiveykset ovat mahdollisesti jälkiä tulisijojen siivouksista tai rikkoutuneiden tulisijojen jälkiä.

Kiinteiden rakenteiden ja palaneen saven löytöjen perusteella tutkimusalueelta voidaan tunnistaa 2 varman (A ja B) ja 3 epävarman (C, D ja E) rakennuksen pohjat. Rakennus A on 1300-luvun alkupuolelle ajoittuva, luultavasti lamasalvostekniikalla tehty asuinrakennus, joka on kooltaan n. 7 x 5 m. Sen tulisijana on uunin lisäksi ollut ruuanvalmistukseen käytetty avonuoio, jonka yläpuolelle on hirsistä ja laudoista tehty savella peitetty kipinäsuoja - suurin osa savitiivisteestä on peräisin tästä rakenteesta. Rakennus B on ainakin osittain kolmilaivaisen hallitalon itäpää. Rakennus on voinut olla kooltaan noin 16 x 6 m ja siitä on kaivettu esiin 5 paaluparia. Seinien rakennustekniikkaa ei voida määritellä, mutta savitiivisteiden perusteella kyseessä ei ole oksapunos. Tyypiltään rakennus on skandinaavinen, rautakauden lopun hallitalo, mutta sen radiohiiliajoitus 1100-1200 -luvulle on tyypille hieman liian nuori. Epävarmat rakennukset C ja D koostuvat tumman kulttuurimaan alueista ja kiveyksistä. Talot on rakennettu lähes päällekkäin ja niissä molemmissa on tulisijana voinut olla kiuas. Rakennus C ajoittuu 1200-luvulle ja D sitä nuoremaksi. Epävarma rakennus E sijaitsee aivan tutkimusalueen eteläreunalla, ja se koostuu tulisijasta ja sitä reunustavista ojista ja kuopista, jotka ovat mahdollisesti seinänperustuksia. Rakennus ajoittuu 1330-luvun lopulle ja se on voinut olla esimerkiksi keitokota.

Rakenteiden radiohiiliajoitusten perusteella alueella on ollut 5 asutusvaihetta: vanhin on kansainvaellus- ja merovingiajan taitteesta, intensiivisin vaihe ajoittuu viikinkiajalle. Asutuksen nuorimmat vaiheet ovat 1300-luvulla. Rakennustyytit kuvastavat sekä skandinaavista että itäistä rakennustraditiota: skandinaavistyyppinen hallitalo ja useimmat paalunsijat ajoittuvat vanhemmiksi kuin itäisen tradition pienet hirsirakennukset.

VAR LÅG BIRGER JARLS TAFFWESTA BORG?

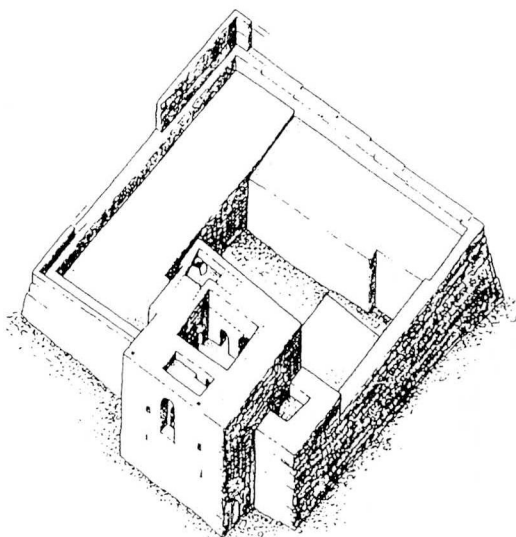
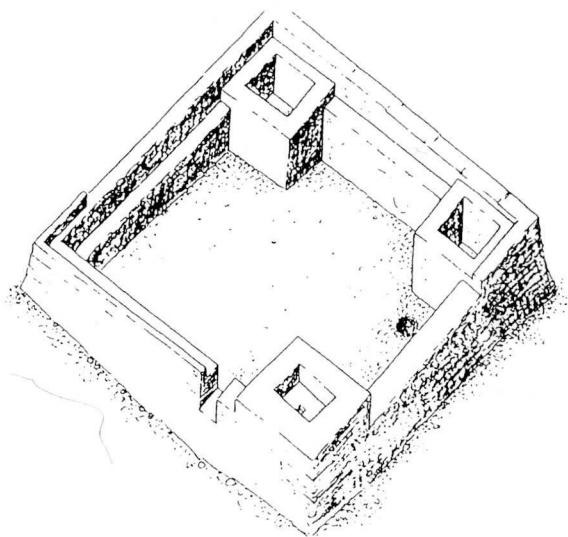
Upptäckten av en tidigmedeltida bebyggelse på Varikonniemi i Tavastehus aktualiserade den gamla debatten om förhållandet mellan Haga borg (Hakoinen) och Tavastehus. Vilkendera borgen grundades av Birger jarl i samband med det andra korståget 1238-1239? Var låg staden Vanai, som novgoroderna brände 1311?

De forskare som på 1990-talet har yttrat sig i dessa frågor, har i allmänhet menat att Haga var Birger jarls borg och Tavastehus målet för novgorodernas härjningståg. J.-P. Taavitsainen menade dock 1990 att Haga passar bättre in på Novgorodkrönikans skildring av 1311 års expedition och att Tavastehus av myntfynden att döma har grundats först på 1310-talet.

Dessa synpunkter fick mig att grundligt läsa igenom min avhandling om Tavastehus slots byggnadshistoria från 1968. Därvid märkte jag att grundlinjen i avhandlingen nog håller ännu i dag, men att vissa tolkningar bör revideras. Dateringsfrågorna är i dag lika svåra som för trettio år sedan, då det inte har kommit fram några nya hållpunkter för kronologin. Vid sidan av den gamla dateringsserien, som byggde på stiljämförelse, kan man dock bygga upp en annan, som anknyter till det historiska händelseförloppet.

Den första kända borgherren med betydande tillgångar var riksrådet Magnus Kase, kusin till Bo Jonsson (Grip). Han rådde över borgen ca 1372-1390 och man kan tänka sig honom som byggherre för den äldsta delen av huvudborgen, den s.k. Gråstensborgen. Men i så fall skulle huvudborgen vara hundra år yngre än vad jag 1968 kom fram till med hjälp av en stilhistorisk jämförelse. Det definitiva svaret på frågan om Gråstensborgens ålder låter ännu vänta på sig.

En omdatering av huvudborgen förutsätter att det före 1372 fanns en äldre anläggning på platsen, eftersom Tavastehus historia i varje fall går tillbaka till år 1308. Jag kan tänka mig att borgkullen till en början omgavs av en ringmur, som till en del kan spåras i den nuvarande förborgen och som i sin tur kan haft en föregångare av jord och trä. I så fall kan borgen härstamma från 1200-talet, även om tanken på Birger jarl som borgens första byggherre nog bör hänföras till myternas värld.

HÄMEEN LINNAN ESINELÖYDÖT JA VANAJAVESI

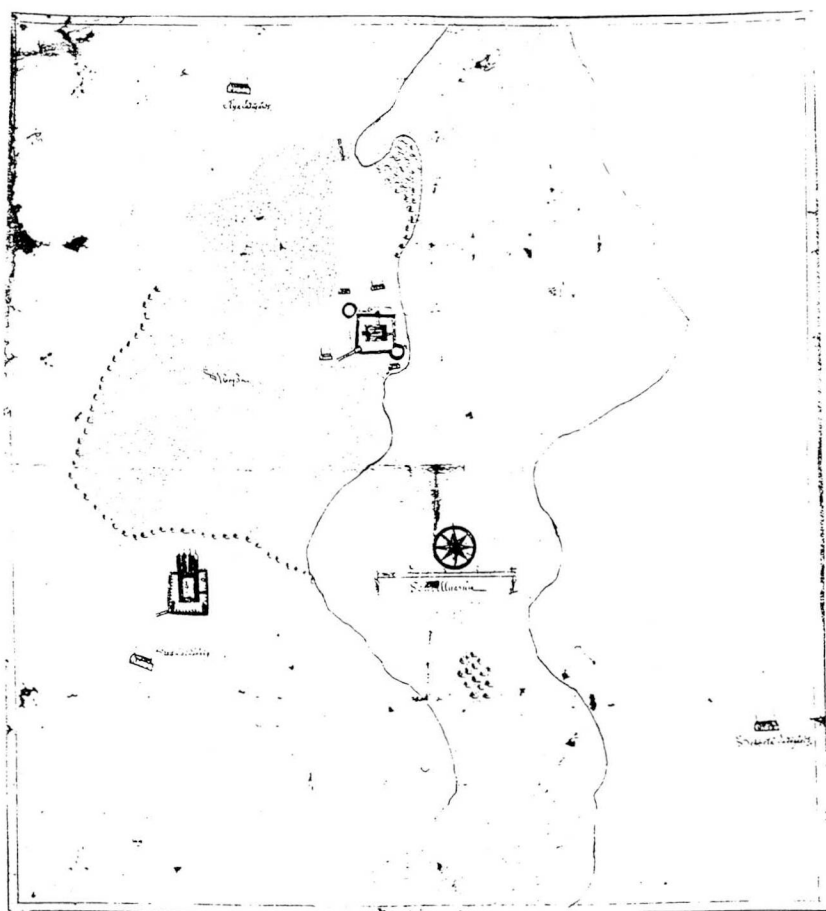
Hämeen linnan löytöjen luettelointi valmistuu lähiaikoina. Linnassa 1950-luvulta lähtien erilaisissa kaivauksissa talteenotettujen löytöjen alenumeroita on noin 5000. Tähän lukuun eivät sisälly (joitakin pieniä poikkeuksia lukuunottamatta) rahat, sinetit, luumateriaalit, tiilet, laastinäytteet, tms. Luettelossa ovat päälinnan kaikkien huonetilojen lattiatäytteistä löytynyt esineistö, kehämuurirakennusten alta talteen otettu esineistö sekä esilinnanpihoilla ja ulkoalueilla tehtyjen kaivausten yhteydessä esille tulut materiaali.

Esineistö on tyypillistä asumiseen ja elämiseen liittyvää keskiaikaista materiaalia, työkaluja, erilaisia nuolenkärkiä, tasolasia, esinelasia ja liitupiippuja, keramiikkaa on runsaasti mustasavikeramiikasta fajanssiin, erilaisia puvun- ja valjaiden solkia, sormuksia, helmiä, pelinappuloita jne. Erään mielenkiintoisen, joskin pienen ryhmän, muodostavat myöhäiseen rautakauteen ja varhaiseen keskiaikaan ajoittuvat löydöt. Päälinnan porttitornin ulkopuolelta kaivettiin 1960-luvulla rautainen rengasneula ja koilliselta esilinnanpihalta löytyi 1000-luvulta peräisin oleva raha sekä hevosenkenkäsolki mustasavikeramiikan lisäksi. Koillisella esilinnanpihalla ei valitettavasti annettu kaivaa pohjaan asti, joten tiedot ennen linnan rakentamista alueella sijainneesta rautakautisesta asutuksesta ovat jääneet kovin vähäisiksi.

Vanajavesi

Vanajaveden latvavesien rantaviivan vaihtelu on toistaiseksi vielä perusteellisemmin selvittämättä. Tiedämme, että veden pinnan korkeus on vaihdellut useita metrejä osittain maankohoamisilmioista ja osittain ihmisen toiminnasta johtuen. Vanajaveden historiaa on tutkittu melko vähän. V. Auer tutki 1920-luvulla Vanajaveden historiaa jääkauden jälkeisellä ajalla. Pääasiassa hänen tutkimuksiinsa perustuvat nykyiset käsityksemme koko Vanajaveden historiasta, vaikka hänen tutkimuksensa rajoittuvat ainoastaan Kuokkalankosken ja Vanajanselän väliselle alueelle. R. Simola selvitti 1960-luvulla Lehijärven syntyhistoriaa ja T. Alanen on selvittänyt 1990-luvulla Kernaalanjärven ja Vanajanselän välisen alueen nimistöä ja rantalinjoja vanhan karttamateriaalin pohjalta.

Vanajaveden laakso on ollut tiheästi asuttua seutua aina rautakaudelta lähtien. Noin 30 kilometriä pitkän vesistön varrella on useita linnavuoria, keskiaikainen linna, kolme keskiaikaista kirkkoa, lukuisia keskiajalta peräisin olevia kartanoita jne. Olisi mielenkiintoista tarkastella, mille korkeuskäyrille tämän alueen rautakautinen ja keskiaikainen asutus sijoittuu.

ESITELMÄNPITÄJIEN YHTEYSTIEDOT

Hans-Peter Schulz
Museovirasto
Arkeologian osasto
PL 913
00101 Helsinki

J.-P. Taavitsainen
Kulttuurien tutkimuksen laitos
Arkeologia
Henrikinkatu 2
20014 Turun yliopisto

Markus Hiekkänen
Museovirasto
Rakennushistorian osasto
PL 913
00101 Helsinki

Eeva-Maria Viitanen
Tähtäkuja 5 H 108
01370 Vantaa

Knut Drake
Rätiälänkatu 20 C 21
20810 Turku

Päivi Luppi
Vanhan pappilan tie 70
13300 Hämeenlinna

OSALLISTUJAT

Airikka-Drake, Leila	Kivistö, Markus	Nurminen, Teija	Sipilä, Marja
Asplund, Henrik	Koivisto, Leena	Nyborn, Tiina	Soininen, Leena
von Bonsdorff, Anna-Maria	Koivisto, Satu	Nyman, Aarre	Strandberg, Nina
Creutz, Kristina	Kolehmainen, Hanna	Ojanen, Kaija	Suhonen, Mervi
Drake, Knut	Korkeakoski-Väisänen, Kristiina	Ojanen, Eero	Suhonen, Veli-Pekka
Edgren, Helena	Kumlander, Heimo	Parland, Herman	Sulamäki, Kaarina
Ehrstedt, Gunnel	Laakso, Ville	Peltonen, Karim	Suna, Antti
Enqvist, Johanna	Lahti, Eeva	Pesonen, Petro	Särkelä, Olli
Frondehus, Satu	Laine, Joska	Pietikäinen, Taina	Taavitsainen, J.-P.
Glasberg, Katja	Laitinen, Matias	Pietilä, Jaana	Taivainen, Jouni
Haggrén, Georg	Lavento, Mika	Pihlman, Aki	Tamminen, Maria
Hakanpää, Päivi	Lehmuskallio, Kaija	Poutanen, Päivi	Tiitinen, Teija
Halinen, Petri	Lehoma, Tuula	Purhonen, Paula	Torppa, Minna
Heikkurinen-Montell, Tuula	Lehtonen, Hannele	Pyykkö, Kaija	Torvinen, Markku
Hiekkanen, Markus	Leskinen, Sirpa	Raike, Eeva	Tulkki, Carita
Hockman, Tuula	Lillqvist, Donald	Rajala, Ann	Tuovinen, Jussi
Inkiläinen, Maria	Lindblom, Jeannette	Ranta, Helena	Tupala, Ulla
Jauhiainen, Markus	Linna, Martti	Ratilainen, Tanja	Turunen, Liisa
Jäkärä, Tiina	Luppi, Päivi	Reinikainen, Sanna	Uotila, Kari
Järvinen, Eeva-Liisa	Maaranen, Päivi	Rintama, Eeva	Wahl, Hannu-Matti
Järvinen, Tähti	Majantie, Kirsi	Ronkainen, Elli	Vahtera, Marja
Kaartinen, Klaus	Mantere, Mia	Rostedt, Tapani	Viitanen, Eeva-Maria
Kaartokallio, Irmeli	Metsäkylä, Antti	Rovio, Minna	Viljanen, Heidi
Kallio-Soukainen, Mari-Anna	Mikkola, Torsti	Ruonavaara, Leena	Vilkuna, Anna-Maria
Kanckunen, Päivi	Mikkonen-Hirvonen, Satu	Rönkkö, Eino	Virtanen, Kalle
Karivieri, Arja	Mäkirinta, Terhi	Saloranta, Elina	Vuorinen, Juha-Matti
Katermaa, Aino	Mäntylä, Sari	Sartes, Minna	Välimaa, Jaakko
Katiskoski, Kaarlo	Möhkönen, Teemu	Schulz, Hans-Peter	Ylönen, Raija
Keränen, Anneli	Nieminen, Lotta	Seppälä, Sirkka	Ylönen, Riitta
Kirkkala, Matti	Niukkanen, Marianna	Seppänen, Liisa	

